

УДК 811.162.1'373.613 (477.84)

НОМІНАТИВНІ Й КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ ПОЛОНІЗМІВ У СІМЕЙНОМУ СПІЛКУВАННІ УКРАЇНОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Флорій БАЦЕВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, 79000

Кафедра загального мовознавства

e-mail: flori@in.lviv.ua

У статті аналізуються найважливіші функції, які виконували полонізми в сімейному мовленні україномовної особистості – жительки м. Летичева Хмельницької області України, польки за національністю Бацевич (Загорської) Боле-слави Олександрівни (1922–2007). Спостереження свідчать, що в більшості випадків полонізми виконували не стільки номінативну функцію позначення відповідних реалій (хоча й така функція була притаманна невеликій кількості слів і виразів), скільки комунікативно-стилістичну функцію вживання цих мовних засобів як екзотизмів з метою створення розкутої атмосфери і жартівливої тональності у сімейному спілкуванні.

Ключові слова: мова сім'ї, мовна особистість, полонізм, екзотизм, номіна-тивна функція, комунікативно-стилістична функція.

Вивчення особливостей мовлення сім'ї як неформальної, первинної і референт-ної групи людей¹ – одна з актуальних проблем сучасних соціолінгвістики, теорії та практики мовленнєвої діяльності, комунікативної лінгвістики, лінгвістичної праг-матики та деяких інших напрямів науки про мову. Саме в сім'ї, на думку Л.Крисіна, “складаються такі форми мовлення, які дають підстави говорити про специфіку мо-вленнєвої поведінки людини у випадку внутрішньогрупового спілкування, всупе-реч її ж поведінці поза групою: спільність мовних засобів і подібність правил їх ви-користання, які характеризують членів даної групи, перевага певних мовленнєвих шаблонів, певна конформність мовленнєвої поведінки, тобто дотримання тих його норм, які прийняті в даній групі й можуть не сприйматися в інших соціальних спіль-нотах”².

Будучи новим об'єктом соціолінгвістичного аналізу, сімейне мовлення дос-ліджується в кількох аспектах, котрі можна окреслити і як власне мовний, і як

---

¹ Крысин Л.П. О речевом поведении человека в малых социальных общностях (постановка вопроса) // Язык и личность. Москва, 1989. С.80.

² Там само. С.80.

комунікативний³. Попри певні зрушення у вивченні низки аспектів впливу етнічних і соціокультурних чинників на мовлення окремих людей і груп людей, малодослідженою залишається проблема специфіки мовленнєвої поведінки особистостей (передовсім лідерів) у малих соціальних групах, зокрема у представників різних поколінь однієї сім'ї. Мета пропонованої статті – встановлення основних номінативних і комунікативних (прагматичних за своєю сутністю) функцій, які виконують запозичення (в даному випадку полонізми) в домашньому українському побутовому мовленні однієї респондентки – жительки м. Летичева Хмельницької області, польки за національністю Бацевич (Загорської) Болеслави Олександрівни (1922–2007), яка формувалась і проявила себе у зрілому віці як неповторна мовна особистість в етнокультурному оточенні українців, поляків, євреїв, а також під впливом російськомовних ЗМІ повоєнного часу. Будучи очевидцем мовлення респондентки в сім'ї, автор статті може стверджувати, що п. Болеслава була в ній мовним лідером з усіма проявами цього соціолінгвістичного і комунікативного поняття⁴.

У дитинстві та юності в сім'ї респондентки використовувалась переважно польська мова, поза межами сім'ї – лише українська. Навчаючись у школі з українською мовою викладання, п. Болеслава активно спілкувалася з дітьми українських, польських та єврейських сімей, яких у Летичеві у 30-х–на початку 40-х років минулого століття була, практично, однакова кількість. До народження дітей, працюючи вчителькою початкових класів, нормами української літературної мови володіла достатньо повно. У низці випадків сімейного мовлення використовувала гебраїзми, германізми⁵, русизми, а також діалектні слова і вирази, притаманні подільським говіркам української мови.

Респондентка непогано володіла польським усним мовленням, хоча читала по-польськи погано. Відвідувала римо-католицький храм у Летичеві, молилася лише по-польськи. Знала фрагменти гімну Польщі, іноді цитувала його дітям і онукам. У зрілому віці, спілкуючись із членами сім'ї лише українською мовою, вживала певну кількість полонізмів. Спостереження свідчать, що в мовленні респондентки полонізми (слова і вирази) виконували різні номінативні й комунікативні функції, залежно від їх місця в ідіолексиконі, а також від ролі у формуванні стратегій і тактик живого сімейного спілкування.

³ Див., наприклад: *Байкулова А.Н.* Речевое общение в семье: Автореф. дис. канд. филол. наук. Саратов, 2006; *Бізарі А.А.* Дискурс сучасної англомовної сім'ї: Автореф. дис. канд. филол. наук. Київ, 2006; *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. Москва, 1987; *Крысин Л.П.* О речевом поведении человека в малых социальных общностях (постановка вопроса) // *Язык и личность.* Москва, 1989. С.78–86; *Кукушкина Е.Ю.* “Домашний язык” в семье // *Язык и личность.* Москва, 1989. С.96–100; *Руда О.* Батьки та діти: стратегії і тактики в міжпоколінній комунікації // *Мова і суспільство.* Вип.2. Львів, 2011. С.151–156; *Семенюк А.* Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої взаємодії в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. канд. филол. наук. Донецьк, 2007; *Трумко О.* Комунікація Батьки – Діти у сім'ях з різним соціальним статусом // *Мова і суспільство.* Вип. 3. Львів, 2012. С.315–320; *Чернуха В.* Етнічне середовище і екзотична лексика в сімейному спілкуванні мовної особистості // *Актуальні проблеми прикладної лінгвістики: Матеріали Міжнародної інтернет-конференції.* Умань, 18–19 квітня 2013 р. Умань, 2013. С.94–99.

⁴ Див. детальніше про це поняття: *Крысин Л.П.* О речевом поведении человека... С.81–82.

⁵ Див.: *Бацевич Ф., Чернуха В.* Функції запозичень у сімейному спілкуванні україномовної особистості (у друці).

Залежно від місця і функціонального навантаження номінативних одиниць у структурі внутрішнього лексикону респондентки, полонізми могли вживатись як форми польської мови з дотриманням притаманних цій мові граматичних і акцентних норм або використовувалися лише польські корені з граматичним й акцентним оформленням, притаманним українському мовному коду⁶.

До першої групи належали слова і вирази, які в мовній свідомості п. Болеслави мали статус позначень виключно польських реалій, тобто своєрідних екзотизмів з позицій української мови. Вони вживались як основні (єдині) лексичні позначення об'єктів (в широкому сенсі слова), що стоять за цими лексемами і виразами. Низка таких слів – запозичення з інших європейських мов, які потрапили в “кресові варіанти” польської мови на теренах Поділля за посередництвом власне польської мови. При цьому варто зазначити, що семантика таких слів могла не збігатись із семантикою відповідних слів і виразів польської мови, тобто, в мовленні респондентки відбувалось звуження, розширення або переінтеграція семантичної структури відповідних елементів мовного коду. Ця відносно невелика група слів і виразів позначала:

1) поняття та об'єкти релігійної сфери⁷: *ягódна* (*jagodna*) – ‘престольне свято римо-католиків у Летичеві, яке відзначається щорічно 6 липня’; *Матка Боска Лятичоска* (*Matka Boska Latuszowska*) – ‘відома у всьому християнському світі чудодійна ікона з Летичева; одна з двох копій так званої “Сніжної Божої Матері”, оригінал якої зберігається у Флоренції’; *ружанец* (*różaniec*) – уживалося респонденткою в двох значеннях: 1) ‘вервиця (*raciorka*), на якій відраховувались молитви’ і 2) ‘спеціально визначений набір молитов, які відраховувалися на вервиці’; *біскуп*, *ксьондз*, *капліца*;

2) деякі вислови з гімну Польщі (*Єще Польска не згінела, кеди ми жиєми*) (респондентка говорила *пукі ми жиєми*, що є типовою помилкою), дитячих польських патріотичних висловів (*Кто ти єстєсь? Поляк малий. Які знак твуй? Ожел бялий*);

3) деякі дерева і (метонімічно) їхні плоди: *жарделя* – ‘абрикоса’, *мірабеля* – ‘алича’;

4) деякі предмети побуту, що запам'яталися ще з дитинства й українські відповідники назв яких або забулися, або респондентці було складно згадати їх у процесі мовлення: *бібула*, *ванєнка*, *гаці*, *імбричок*, *капушук*, *карафка*, *капа*, *кобялка*, *куфер* (*куфєрек*), *полярєс* (у вимові респондентки *пулярєс*), *саятирка*, *хохля*, *вахляж*, *цєрата*;

Серед слів цієї предметної сфери були лексеми, доволі давно засвоєні українською мовою, однак їх походження і шлях запозичення пов'язані з польською мовою: *балагула*, *балія*, *філіжанка*, *фрамуга*, *шухля* (у вимові респондентки *шуфля*), *фіранка*, *шухляда* (у вимові респондентки *шуфляда*);

5) назви частин будинку, приміщень та їх частин: *гзимс*, *ванькір*, *вихódок*;

6) одєжу, її частини. До цієї групи здебільшого входять слова, запозичені в українську мову за посередництвом польської: *фастрига*, *блужка* (у вимові респондентки *блюзка*, *блюзочка*, *блюзечка*), *камізелька*, *каптур* (*каптурек*), *кунтуш*, *кацавейка*;

7) страви, харчові продукти, речовини: *бігос* (вживала в формі *бігус*), *бурáчки*, *клюски*, *макагігі*, *марципани* (будь-який делікатес), *мацько*, *обертух*, *обажанки*, *палюшки*, *сальцісон*, *струдель*, *ябчанка*, *флячки*, *фус* (*фуси*);

⁶ Див. “Вибраний словник полонізмів”, які уживались в сімейному мовленні респондентки..

⁷ Оскільки йдеться про україномовне спілкування, у статті подаємо написання польських слів кирилицею наближено до вимови респондентки.

9) оцінку когось або чогось: *вантух* (неповороткий), *віцігорна* (струнка дівчина), *всьцюбський*, *вицегорна*, *йолкий*, *легуміни*, *рихтик*, *фанаберії*, *форемний*, *упал*;

10) кольори: *бронзівий*;

11) дії, процеси: *фастригувати*, *церувати* (вимовляла як *цероваць*);

12) часто повторювані польські імена: *Броніслава* (у формі *Броня*), *Віця*, *Вітуся* (форма *Туся*), *Геня*, *Груня*, *Зигмунт*, *Кася*, *Маня*, *Манюся*, *Марцінка*, *Стася*, *Стасік*, *Франя*, *Целя*, *Юзя*.

Наступна група охоплює власне польські слова, а саме слова і вирази, запозичені з польської мови, україномовні відповідники яких п. Болеслава могла знати, однак використовувала саме польськомовні варіанти з певною метою. У цих випадках спостерігається свідоме перемикавання мовного коду, за яким могли стояти такі комунікативні функції: а) нейтралізація семантики і прагматики слів української мови з негативною конотацією; б) надання словам і виразам більшої експресії; в) формування жартівливої тональності спілкування. Це відносно невелика група слів на позначення

1) людей та їх оцінки: *вивьюрка*, *цурка*, *шльондра*, *чупірадро*;

2) частин тіла людей та тварин: *бали*, *бузя*, *брудавка*, *варги*, *варгойли*, *гемби*, *дупа*, *земби*, *кутас*, *кутасік*;

3) назви речовин: *гумно*, *зруб*;

4) харчові продукти та вироби харчування: *зупа*, *зупа з мацєчком*, *мацєчок*, *мацєчок*, *повідло* (у вимові респондентки *пувідло*), *подліва* (у вимові *пудліва*), *пляцок*, *сос*, *смальць*, *сладосці*;

5) дії, процеси, стани, відношення: *базграти*, *галамагати*, *жльокати*, *троска*, *теньсьнота*, *зганчувати*, *йолкнути* (*зйолкнути*), *марцювати* (про котів), *пантрувати*, *снудіти*, *фльондрати*, *фльондратись*, *церувати*, *язготати*;

6) оцінка чогось: *ганч*, *пагрубец*, *фляки*, *флячки*;

7) окремі вирази: *е-єсь! робити е-єсь*, *надути гемби*, *под титулем? як струп на дупі*, *тего-овего*, *тенди-сенди*;

8) частотні звертання до людей і тварин: *Больця*, *Владисько*, *Манька*, *Фльорко*, *Мацько* (*кіт*).

Третю групу становлять слова і вирази польської мови, вживані респонденткою винятково у комунікативній функції жарту, створення і підтримання розкутої атмосфери спілкування з дітьми й онуками. Ці слова і вирази могли вживатися у граматичних формах польської мови (у розмові з дітьми) або видозмінюватись під впливом граматичних форм української мови (у спілкуванні з внуками, які польської мови не знали). У мовленні п. Болеслави згадану комунікативну функцію виконували такі найчастотніші тематичні класи слів та виразів:

1) назви людей та їх оцінка: *виродзіско*, *госний Дувид*, *ленюх*, *мондра голова*, *непшитомний*, *слічний*, *слепціор*, *струць*, *старушеньство*, *стройна Бася*, *тлустий*;

2) назви частин тіла людей: *бжух*, *бжусьо*, *бузя*, *дуська*, *жузя*;

3) предмети побуту: *габза*, *гарнек*, *маньорка*, *оригінал*;

4) транспорт: *балагула*, *пердзонцій вузик*;

5) одяг: *шлямпечка*, *пальцісрак*;

6) назви речовин: *гуменко*, *гуменце*;

7) харчові продукти: *картофля*, *мурмуляда*, *пляциндри*, *чукуляда*, *шмольць*;

8) дії, процеси, стани, відношення: *бльондрати*, *бльондратись*, *виванькурутись*, *всценькнущьсі*, *мругати*, *напав бжусь*, *футроваць*, *профутруватись*, *тонц-кадрелі*;

9) оцінка чогось: *вобздзюх смердзонций, еден галух, гумньонций, красоціско, масенство, умірайонций*;

10) окремі вирази жартівливого змісту:

а) звернені до дітей: *балабусти бардзо тлустий* (про товсту дитину); *не вєж гембе, полуж на земби* (коли дитина не хотіла їсти); *хлопчику, раз хлеба, два барицику* (коли дитина їла хліб і не хотіла їсти першу страву), *не роби фіглі-міглі* (коли дитина кривлялась), *ти все робиши лєлюм-полєлюм* (коли дитина робила щось повільно), *на дворі дюдя* (холодно);

б) звернені до дорослих: *жеби Матку Боску відаць било* (прохання врізати тонкий окрасць хліба); *виплукал вуз, в яким гумно вьюз* (коли хтось із дорослих у кінці обіду чаєм або компотом помітно для присутніх полоскав зуби); *чо пан робі, малта собі* (щодо тих, хто бездумно мавпував інших людей, вищих за статусом); *не в дупе, не в glove* (після неситного обіду); *где круль, там Сруль* (про євреїв, які “терлися” біля сильних світу цього);

в) непристойний вислів стосовно стану шлунку людини: *мисле о пане дрисле, а пан сраля не позволя*.

Ще одна особлива комунікативна функція вживання полонізмів – свідоме жартівливе спотворення їх звучання з інтерактивною метою створення розкутої атмосфери сімейного спілкування. Серед таких форм зазначимо: *дуська, жузя* (сідниця), *мурмуляда* (мармелад), *шмольц* (смалець).

Необхідно зазначити, що більшість слів польського походження респондентка вживала в українському мовленні, змінюючи їх за законами української мови. Крім того, п. Болеслава сама створювала низку оказіоналізмів, використовуючи корені польських слів, зокрема *блюзечка, мацєчок, ронделик, філіжанечка, виванькурутисся, фльондратисся, зйолкнути, марцювати* (про котів, які голосно кричали наприкінці лютого–початку березня), *обклеїструватись, профутруватись* та інші. Деякі оказіональні словоформи творилися за зразком польської мови (або ж запам'яталися з глибокого дитинства): *бжусьо, вивьюречка, цуречка, гумєнко, пляциндри, виродзіско, гембатий, старушеньство* та деякі інші.

Аналіз словникових матеріалів дає підстави констатувати певну кількість семантичних і морфологічних новотворів (або ж так званих “кресових варіантів”) слів польської мови. Як уже зазначалось, йдеться про звуження, розширення або переінтеграцію семного наповнення низки полонізмів, наприклад: *вивьюрка* (про жінку), *жльокати, қацавейка, кутас, кутасік, кунтуш, маньорка, мацоха, мружити, мругати, пражити* (про молоко), *оригінал, фляки, флячки, ротонда, сос*. Серед морфологічних новотворів (або ж “кресових варіантів”) відзначимо наступні: *дуська, красоціско, масенство, пальцісрак, профутруватись, фльондратись*. Вони створені під впливом доволі активних словотвірних моделей української мови. Незначна кількість слів, спільних для української і польської мов, вимовлялися згідно з нормами польської мови: *бронзівий, оригінал, непшитомний, слєпцюр* та деякі інші.

Отже, в сімейному мовленні п. Болеслави полонізми виконували кілька номінативних і комунікативних функцій, пов'язаних з найменуванням тих реалій і понять, які в її свідомості асоціювалися лише з “польськими” реаліями та поняттями; з реаліями, українських відповідників назв яких респондентка або не знала, або не могла згадати в момент сімейного спілкування з матір'ю, чоловіком, дітьми та онуками. Низка полонізмів вживалась з комунікативною метою увиразнення мовлення, виконуючи

функції конотативів, а також з метою формування відповідної атмосфери сімейного спілкування, яка асоціювалась респонденткою з жартівливою тональністю міжособистісних сімейних зв'язків.

Узагальнюючи випадки вживання неукраїнських слів і виразів (полонізмів, гебраїзмів, германізмів, русизмів) у спілкуванні п. Болеслави як представника старшого покоління однієї україномовної сім'ї, можна стверджувати, що в більшості випадків вони виконували не стільки номінативну функцію позначення відповідних реалій (хоча й така функція була притаманна невеликій кількості слів і виразів), скільки комунікативно-стилістичну функцію вживання цих мовних засобів як екзотизмів з метою створення розкутої атмосфери і жартівливої тональності сімейного спілкування, тобто реєстрово-атмосферотворчу функцію в межах конкретної малої соціальної групи – сім'ї. Дослідження різноманітних мовних і комунікативних засобів створення реєстрово-тональних характеристик мовлення в малих соціальних групах – важливий і перспективний аспект сучасних функціонально зорієнтованих досліджень, зіставного спрямування – зокрема.

Вибраний словник полонізмів, які використовувались респонденткою в сімейному спілкуванні⁸

Слова

Базграти – ‘Незграбно, невміло, нехотючи писати, малювати’. Див. подібне трактування в: СУМ, т.1, с.88; ЕСУМ, т.1, с.114, як запозичення з польської мови. Див. також: USJP, т.1, s.210.

Балагула – 1. ‘Критий дорожній віз’ (респондентка бачила в дитинстві); 2. ‘Візник на такому возі’. Див. подібне трактування в: СУМ, т.1, с.93; ЕСУМ, т.1, с.123 – через польське посередництво *balagula* з ідиш *balagule*, що своєю чергою сягає гебр. *Baal agalatb* ‘господар возу’. Див. також USJP, т.1, s.181.

Балія – ‘Велике, найчастіше дерев'яне корито для прання і купання дітей’. Див. у подібному значенні: СУМ, т.1, с.122; USJP, т.1, s.181; MSJP, с.29. В ЕСУМ зазначено, що запозичене через польську мову з німецької (т.1, с.127); в USJP – з давньонімецької *balje* (т.1, s.181).

Бжух – ‘Живіт (найчастіше великий)’. Див. у значенні ‘живіт’ в: USJP, т.1, s.337; MSJP, s.60.

Бібула – ‘Грубий обгортковий папір; промокальний папір’. У цьому ж значенні подається в ЕСУМ, т.1, с.190 як запозичення з польської. У USJP, т.1, s.250 – як запозичення з латинської через італійську *carta bibula*.

Бігус – ‘Страва з тушкованої капусти’. Див. у цьому ж значенні в: USJP, т.1, s.260; MSJP, s.45' у формі *bigos*. Запозичення з німецької *Begossen* ‘страва з квашеної капусти’ (SEJP Boryś, s.37).

Біскуп – ‘Католицький єпископ’ (СУМ, т.1, с.190). В УСУМ у цьому ж значенні як запозичення з польської мови. В USPM подається як запозичення з давньовірхньонімецької мови *biskof*, своєю чергою, з латинської *episcoporus* (s.270).

⁸ На початку дається слово або вираз у тій формі й значенні, в яких їх уживала респондентка; згодом наводяться дані словників та коментарі (де вони необхідні) щодо видозміни форми або значення слова. Скорочені позначення словників наводяться наприкінці статті в списку використаних лексикографічних джерел.

Блюзечка – ‘Легкий, короткий (до пояса) жіночий одяг’, див.: СУМ, т.1, с.203. В ЕСУМ (т.1, с.213) зазначено як запозичення з французької через польське посередництво. У подібному значенні див.: USJP, t.1, s.283.

Бльондрати – ‘Безцільно блукати, блудити, вештатись’. Найбільш вірогідно, що це новотвір респондентки, створений як полонізм за зразком українського дієслівного словотвору.

Бронзівий – ‘Кольору бронзи’. Слово вживалося в польській вимові у тому ж значенні, що й у сучасних українській і польській мовах: СУМ, т.1, с.265; USJP, t.1, s.320.

Брудавка – ‘Бородавка’. Слово вживалося в польській вимові у тому ж значенні, що й у сучасних українській і польській мовах: СУМ, т.1, с.314; USJP, t.1, s.322.

Бузя – Жартівливо і пестливо ‘Дитячі уста’. Див. у цьому ж значенні в USJP, t.1, s.357.

Бурячки – ‘Страва, приготовлена з буряків’. Слово вживалося в польській вимові у тому ж значенні, що й у південно-західних діалектах української мови і сучасній польській мові: USJP, t.1, s.322. У ESJP Boguś, s.47 зазначено, що це слово з польської потрапило в східнослов'янські мови.

Ваненка – ‘Невелике емальоване корито для прання білизни і купання маленьких дітей’. У подібному значенні наявне в MSJP, s.878. У ESJP Boguś, s.677 подається як запозичення з німецької мови.

Вантух – 1. ‘Великий мішок’. 2. ‘Незграбна людина’. В УСУМ, т.1, с.329 подається в значенні ‘лантух’ як запозичення з німецької через польське посередництво. В ESJP Brüskner, s.601 зазначається як запозичення з німецької мови *Wagentuch* – ‘грубе полотно’.

Ванькір – ‘Бічна невелика кімната, відокремлена від більшої стіною або пічкою’. Див.: СУМ, т.1, с.290. В ЕСУМ, т.1, с.64 зазначено як запозичення через польську з французької мови.

Варга (найчастіше у формі **варги**) – ‘Товсті губи, що помітно виступають на обличчі’. В ЕСУМ, т.1, с.331 зазначається як діалектне слово польського походження.

Вахляж – ‘Віяло’. В ESJP Boguś, s.775–776 подається як запозичення з німецької мови.

Вивьюрка – 1. ‘Білка’; 2. ‘Кручена, улеслива, занадто жвава жінка’. У близькому значенні зафіксована в MSJP, s.951.

Виходок – ‘Туалет’. У СУМ і ЕСУМ відсутнє. У цьому значенні слово наявне в USJP, т.4, s.561.

Вицгорна – ‘Жінка з дещо перебільшеними, штучно тонкими манерами поведінки’. Можливо, подільське “кресове” утворення.

Всьцеклий – ‘Скажений’. Могло вживатися як у прямому значенні стосовно собаки, так і у переносному стосовно злої людини. У схожому значенні див. у: MSJP, s.915. У ESJP Boguś, s.715 подається як спільнослов'янське.

Всьцєнькнутсі – ‘Сказитися, звар'ювати’ – характеристика певного стану людини, пов'язаного зі збентеженням, раптовістю чогось тощо. Створене від польського слова *wściękly* ‘скажений’.

Всьцюбський – ‘Настирливий, в'їдлиий, такий, що втручається не в свої справи’. Відсутнє в СУМ і ЕСУМ. У подібному значенні слово зафіксоване у MSJP, s.915 у формі *wścibski*.

Гарнусьо – ‘Жартівливе позначення нічного горщика’. Вживалася у розмові з дітьми. Розширення значення польського *garnek* ‘посуд для готування страв’ (MSJP, s.189).

Гемба (найчастіше у формі **гемби**) – ‘Найчастіше з осудливою прагматикою щодо занадто розфарбованих жіночих вуст’. У значенні ‘вуста, губи’ подається в MSJP, s.194. В ЕСУМ, т.1, с.492 подається як запозичення з польської мови.

Гзимс – ‘Фундамент’. В ЕСУМ, т.1, с.503 у значенні ‘карниз’ зафіксоване як запозичення з німецької мови форми *Gesims* через польське посередництво.

Дрилювати – ‘Виймати кістки з ягід’. У цьому ж значенні фіксується в MSJP, s.139; USJP, т.1, s.710. У SEJP, Brückner, s.99 зазначається як запозичення з німецької у формі *drillen*.

Дюдя – ‘жартівливе звернення до дитини із значенням ‘холодно, холоднеча’. В ЕСУМ, т.1, с.151 зазначене як можливе запозичення з польської *dziudzia*, де воно має таке ж значення.

Жльокати – 1. ‘Пожадливо пити, хлебтати’; 2. ‘Багато пити спиртного’ В УСУМ, т.2, с.201 зазначається як запозичення з польської мови форми *złopać* – ‘пожадливо, лапчиво пити, хлебтати, дудлити’. У схожому значенні подається у MSJP, s.1030.

Камізька – ‘Жіноча утеплена безрукавка, жилетка’. В ЕСУМ, т.2, с.358 характеризується як запозичення з французької через польське посередництво. В USJP, т.2, s.27 – як запозичення з німецької у формі *Kamisölchen*.

Капа – ‘Покривало на ліжку’. В ЕСУМ, т.2, с.368 подається як запозичення з пізнолатинської мови через польське посередництво. Те саме у MSJP, s.259; USJP, т.2, s.37; SEJP Boryś, s.221.

Капліца – ‘Католицька сакральна споруда невеликого розміру’. Вживалося респонденткою у польській вимові. З близьким значенням уживається в сучасних українській та польській мовах. В USJP, т.2, s.41 зазначене як запозичення із старочеської мови *kaplice*.

Каптур – ‘Узагальнена назва чоловічого головного убору’. Семантичне розширення значення ‘відлога’. В ЕСУМ, т.2, с.377 подається як запозичення з польської форми *kaptur*.

Каптурек – похідна форма від *каптур*.

Карафка – ‘Графин’. В ЕСУМ, т.2, с.387 подається як запозичення з італійської через польське посередництво. В USJP, т.2, s.47 подається як запозичення в польську мову з французької у формі *carafe*.

Кацавейка – ‘Тілогрійка, утеплена безрукавка’. Глибоко трансформоване значення ‘вид жіночої юбки на ваті, хутрі або на підкладці’ (СУМ, т.4, с.123). В ЕСУМ, т.2, с.408 подається як запозичення з німецької мови форми *kutzboi* ‘груба тканина’ через польське посередництво.

Клюска (клюски) – 1. ‘Порізане тонкими смужками варене тісто для супу’; 2. ‘Галушка’. В ЕСУМ зафіксоване як запозичене через польське посередництво з німецької мови. У MSJP, s.279, USJP, т.2 s.132 і у SEJP Boryś, s.236 подається у значенні ‘варене тісто’ як запозичення з німецької мови.

Коб’ялка – ‘Плетена з тонких вербових гілок корзина круглої форми з ручкою’. Слово у СУМ і ЕСУМ відсутнє. У SEJP Boryś, s.240 подається як запозичення у польську мову із середньовічної німецької *Kobel*.

Кутас (кутасік) – ‘Статевий орган маленьких хлопчиків’. У СУМ, т.4, с.417 подається як діалектне у значенні ‘прикраса у вигляді китиці на одязі тощо’. У цьому ж значенні в ЕСУМ, т.3, с.132 зазначається як запозичення з турецької. У значенні ‘чоловічий статевий орган’, тобто ближчому до вживаного респонденткою, подається в USJP, т.2, s.373. У ESJP Brückner, s.285 як запозичення у польську з турецької у значенні ‘підвищення на голові’.

Курдупель – ‘Коротун, куций’. В ЕСУМ, т.3, с.152–153 подається як запозичення з німецької через польську. Схоже в ESJP Brückner, s.283.

Легуміни – ‘Щось смачне; смакота’. В УСУМ, т.3, с.210 подається як запозичення з польської мови *legumina*. Своєю чергою. MSJP, s.399 та USJP, т.2. s.414 зазначається, що це запозичення в польську мову із латинської *legumen*.

Ленюх – ‘Лінива людина, лінюх’. В ЕСУМ, т.3, с.222 подається як запозичення з польської мови.

Кунтуш – ‘Верхній чоловічий або жіночий утеплений одяг (жартівливо)’. У СУМ ‘Верхній розпашний чоловічий і жіночий одяг заможного українського і польського населення XVI–XVII століть’ (т.4, с.400). В ЕСУМ, т.3, с.143 зазначається як запозичення з польської мови. В мовленні респондентки уживалось у розширеному значенні.

Куфер (куферек) – ‘Стілець (стільчик) з м’яким сидінням’. В ЕСУМ, т.3, с.164 зазначене як запозичення з німецької мови через польське посередництво. Як запозичення з німецької мови зазначене в USJP, т.2, s.351 і ESJP Brückner, s.280.

Маньорка – ‘Алюмінієвий посуд з ручкою для води’. Слово у формі *манірка* зафіксоване в СУМ, т.4, с.622. В ЕСУМ, т.3, с.383 подається як запозичення з німецької мови через польське посередництво у значенні ‘баклага’. У ESJP Brückner, s.322 подається як запозичення з німецької мови у значенні ‘бляшанка’. У мовленні респондентки слово вживається ближче до його вихідного значення у німецькій мові.

Мацек (мацько) – 1. ‘Великий живіт’; 2. У формі *мацечек* – ‘Шлунок домашньої тварини, з якого готують спеціальні страви’. В ЕСУМ, т.3, с.480 подається як запозичення з польської мови у формі *maciek*. В USJP, s.522 подається у значенні (1), тобто значення (2) – семантична видозміна вихідного значення.

Мругати – ‘Ледь горіти, коливаючись полум’ям’. В ЕСУМ, т.3, с.528 подається як запозичення з польської мови *mrugać* ‘ледь горіти’. Див. також у цьому ж значенні в MSJP, s.406; USJP, т.2, s.736.

Мружити – ‘Їсти з апетитом, втинати’. У цьому значенні відсутнє у словниках. Можна кваліфікувати як “кресове” утворення, місцевий вираз, оскільки вживався в польськомовному контексті спілкування.

Оригінал – ‘Нічний горщик (жартівливо)’. В ЕСУМ, т.4, с.212 подається у значенні ‘первинний’ як запозичення з польської мови. У мовленні респондентки жартівливо обігрувалась конотація ‘найнеобхідніший, первинний вночі’.

Палюшкі – ‘Вид печива тонкої подовженої форми, що нагадують пальчики’. В словниках української мови відсутнє. У наведеному значенні подається в USJP, т.3, s.1302.

Пантрувати – ‘Пильно дивитись, уважно спостерігати за кимсь чи чимось’. У близькому значенні зафіксоване в СУМ, т.6, с.51-52. В ЕСУМ, т.4, с.279 подається як запозичення з польської мови.

Пражити – ‘Довго кип’ятити молоко зі спеціальною кулінарною метою’. У СУМ подається в інших значеннях. У вживаному значенні в ЕСУМ, т.4, с.553 подається як запозичення з польської мови.

Пулярес – ‘Гаманець’. В ЕСУМ, т.4, с.633 подається як запозичення з польської мови. В USJP, т.3, s.847 кваліфікується як застаріле зі значенням ‘портфель’. Спостерегаємо переінтеграцію семантики слова.

Рихтик – ‘Дуже схожий на когось’. В ЕСУМ, т.5, с.85 подається як запозичення з польської мови.

Ротонда (жартівливо) – ‘Теплий, дещо незграбний верхній жіночий одяг; велика шуба’. Зі значенням ‘верхній жіночий теплий одяг без рукавів у вигляді довгої накид-

ки' фіксується в СУМ, т.8, с.888 як застаріле. В ЕСУМ, т.5, с.128–129 подається як запозичення з польської мови *rotunda*.

Ружанец – 1) 'Вервиця, на якій відраховувались молитви'; 2) 'Спеціально визначений набір молитов, які відраховувались на вервиці'. У MSJP, s.720 серед інших значень подаються також згадані, як і у SEJP Boguś, s.525.

Салятирка – 'Глибока тарілка для салатів'. В ЕСУМ, т.5, с.171 фіксується як запозичення з польської мови *salaterka*. Своєю чергою, це запозичення у польську з французької (MSJP, s.732).

Сальцісон – 'Очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної голівизни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений'. У такому ж значенні фіксується в СУМ, т.9, с.22. В ЕСУМ, т.5, с.170 подається як запозичення з італійської мови через польське посередництво. Те ж у MSJP, s.732 як *salceson*.

Сладосці – 'Солодощі'. "Кресовий" або індивідуальний варіант польського *ślodycz*.

Слєпцюр – 'Сліпий'. Найчастіше у переносному значенні – 'Неуважний, який не бачить того, що перебуває перед очима'. Індивідуальний новотвір респондентки від польського *ślepak*.

Слічний – 'Пристойний, симпатичний'. В ЕСУМ, т.2, с.267 у формі *зличний* (застаріле) подається як запозичення з польської мови.

Тлустий – 'Товстий'. В ЕСУМ, т.5, с.585 фіксується як запозичення з польської мови.

Троска – 'Глибока турбота про когось або щось'. В ЕСУМ, т.5, с.650 подається як запозичення з польської мови *troska*.

Упал – 'Спека'. У цьому значенні подається в MSJP, s.839.

Фастрига – 'Рідкий шов для попереднього зшивання одягу, нитка з якого виймається перед кінцевим зшиванням'. У СУМ відсутнє. У MSJP, s.172 подається як запозичення з німецької через чеську.

Фастригувати – 'Шити фастригою'.

Фляк (фляки) – 'Мокра (найчастіше від дощу) одежа'. Вживалась з негативною оцінкою. Запозичення з німецької через польське посередництво, див., напр.: MSJP, s.178; ESJP Brückner, s.125.

Флячки – 'Свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматки і зварені в пшоняній каші'. У цьому значенні наявні в СУМ, т.10, с.610. У MSJP, s.178 та ESJP Brückner, s.123 подається як запозичення з німецької мови.

Фльондра – 'Невихована і неохайна жінка; жінка грубої поведінки'. У подібному значенні фіксується у USJP, т.1, s.930, а також в ESJP Brückner, s.123.

Фльондратись – 'Ходити повільно, нерівно, без особливої мети'. Або слово "кресове", або okazionalizm респондентки.

Форемний – 'Про людину, що має гарну фігуру, ставний'. У цьому значенні подається у MSJP, s.180 та USJP, т.1, s.928.

Фрамуга – 'Верхня рама віконного або дверного переплетіння, що відчиняється' (СУМ, т.10, с.610). Від пол. *Framuga* – 'ніша, сліпе вікно', яке, своєю чергою походить від давньопол. *framoga, framuga* із нім. *hrama* – 'рама' і *bogo* – 'арка'. Див.: MSJP, s.173; ESJP Brückner, s.127.

Фуси – 'Осад'. У цьому ж значенні у формі *фус* представлено як діалектне в СУМ, т.10, с.656. В ЕСУМ, т.6, с.534 подається як запозичення з німецької мови через

польське посередництво. В ESJP Brückner, s.129 подається як запозичення з німецької *Fuss*.

Церувати – ‘Штопати’. У СУМ, т.11, с.204 із тим же значенням указується як діалектне; в ESJP Brückner, s.58 зазначається як запозичення із старочеської *scerovati*.

Ягодна – ‘Престольне свято римо-католиків у Летичеві, яке відзначається щорічно 6 липня’ – від польск. Jagodna.

Язготати – ‘Визгливо, нерозбірливо говорити сварливим тоном’ – від польск. *Jazgotać* – ‘Крикливо, пискливо говорити, розмовляти’, див.: MSJP, s.246; ESJP Brückner, s.209.

Вислови

Виплукал вуз, в якім гумно вьюз. Вираз вживався для негативної оцінки тих, хто за столом чаєм, компотом тощо полоскав зуби.

Гдзе круль, там Сруль. Вживався з негативною оцінкою соціальної поведінки євреїв, які, на думку респондентки, завжди прислужували “сильним світу цього”.

Єще Польска не згінела, пукі ми жиєми (польск. *Jeszcze Polska nie zginęła, Kiedy my żyjemy*).

Жеби Матку Боску відаць било. Жартівливе прохання врізати тонку скибку хліба.

Кто ти естєсь? Поляк малий. Які знак твуй? Ожел бялий (польск. *Kto ty jesteś? Polak mały. Jaki znak twój? Orzeł biały*).

Матка Боска Лятчоска – (польск. *Matka Boska Latuszowska*) – ‘відома у всьому християнському світі чудодійна ікона з Летичева; одна з двох копій так званої “Сніжної Божої Матері”, оригінал якої зберігається у Флоренції’.

Не в дупє, не в гловє. Вираз вживався в жартівливому мовленні, найчастіше для позначення того, що людина після обіду залишилась голодною.

Под титулем? Вислів вимовлявся жартівливим, грайливим тоном, коли респондентка хотіла дізнатися назву чогось, найчастіше книги, фільму тощо.

Цо пан робі, малпа собі. Вираз вживався для несхвальної оцінки поведінки людини, яка бездумно копіює вчинки, слова тощо іншої особи, що, як правило, займає вищий соціальний щабель.

Лексикографічні джерела

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Т.1. Київ, 1982 (видання продовжується).

СУМ – Словник української мови: В 11-ти т. / [редкол.: І.К.Білодід (головний редактор) та ін.]. Київ, 1970–1980.

MSJP – *Mały słownik języka polskiego / pod red. S.Skorupki, H.Auderskiej, Z.Lempickiej*. Warszawa, 1969.

USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. prof. S.Dubisza*. Т.1–4. Warszawa, 2003.

SEJP, Boryś – Boryś W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: 2005.

SEJP, Brückner – Brückner A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa, 1970.

**NOMINATING AND COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF POLONISMS
IN FAMILY SOCIALIZING OF UKRAINIAN-SPEAKING PERSONALITY****Florij BATSEVICH***Ivan Franko Lviv National University
Universitetska St, 1, Lviv, 79000
Department of General Linguistics
e-mail: florij@in.lviv.ua*

The article analyzes the most important functions the polonisms performed in family socializing of a Ukrainian-speaking personality – a resident of the town of Letichiv, Khmelnytskyi region, Ukraine, a Polish by origin, Batsevich (Zagorska) Boleslava Oleksandrivna (1922–2007). The observations prove that in the majority of cases the polonisms performed rather a communicative-stylistic function of exotisms to create family atmosphere and humoristic tone of family socializing than nominating function to denote certain realia (though this function was also characteristic to a few words or expressions).

Key words: family language, language personality, polonism, exotism, nominating function, communicative-stylistic function.

**НОМИНАТИВНЫЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ ПОЛОНИЗМОВ
В СЕМЕЙНОМ ОБЩЕНИИ УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ ЛИЧНОСТИ****Флорій БАЦЕВИЧ***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000
Кафедра общего языкознания
e-mail: florij@in.lviv.ua*

В статье анализируются важнейшие функции, выполняемые полонизмами в семейном общении украиноязычной личности – жительницы г. Летичева Хмельницкой области Украины, польки по национальности Бацевич (Загорской) Болеславы Александровны (1922–2007). Наблюдения свидетельствуют, что в большинстве случаев полонизмы выполняли не столько номинативную функцию обозначения соответствующих реалий (хотя и такая функция присуща небольшому количеству слов и выражений), сколько коммуникативно-стилистическую функцию употребления этих языковых средств как экзотизмов с целью создания непринужденной атмосферы и шутиливой тональности семейного общения.

Ключевые слова: язык семьи, языковая личность, полонизм, экзотизм, номинативная функция, коммуникативно-стилистическая функция.

Стаття надійшла до редколегії 25.04.14
Прийнята до друку 07.05.14